

HISTORISK TIDSSKRIFT SOM FORSKNINGSOBJEKT.

ESSAY MED ANLEDNING AV ETT JUBILEUM

Historisk Tidsskrift, bind 114, hæfte 1 (2014)

■ SIMON LARSSON

När den Danske historiske Forening och Historisk Tidsskrift nyligen firade sitt 175-årsjubileum publicerades ett temanummer om tidskriftens historia. Fokus har legat på själva tidskriften, det redaktionella arbetet och artiklarnas innehåll. Även om det förekommit slitningar mellan universitetsdisciplinen historia och Historisk Tidsskrift så kan man slå fast att tidskriften utgjort universitetsdisciplinens huvudsakliga forum. Syftet som författarna har ålagt sig har varit att ge en ny och kritisk syn på tidskriftens innehåll och betydelse. I denna essä ska jag diskutera hur väl detta har lyckats.

När man vill ge en ny och kritisk syn på någonting kan det vara bra att försöka karaktärisera vad det föregivet gamla egentligen bestod i. Det gör inte jubileumsförfattarna, men jag skulle vilja föreslå följande: det okritiska och "gamla" sättet att skriva den här typen av historia är att ett tunnelperspektiv anläggs. Det innebär tre saker, för det första att disciplinens (tidskriftens, föreningens) gränser utgör den historiska världens gränser. Företeelser och faktorer tillmäts betydelse efter hur de förhåller sig till gränserna. Det centralt belägna får a priori stor betydelse, det som hamnar utanför gränserna ingen betydelse alls. För det andra innebär gränserna ofta ett element av teleologi. Dels framstår de som naturgivna, så att element av kamp, konkurrens och historisk konstruktion riskerar att förtigas; dels framstår disciplinens nuvarande läge som slutmålet, ljuset i tunneln. För det tredje innebär tunnelperspektivet en risk för att kontinuiteten, substansen i det historiska objektet framstår som naturgiven. Det är den nu inte, utan det är alltid frågan om ett narrativt val från historikerns sida. Historisk Tidsskrift har funnits sedan 1839 – det behöver inte bevisas, men vad är det som har funnits? Vad anser författarna värt att berätta om?

Någon argumentation för varför detta är ett relevant ämne kostar ingen av författarna på sig. Förordet verkar direkt avskräckande på läsaren. Uppdraget framställs av Carsten Due Nielsen som ett pliktåliggande. Referenserna är liknande publikationer från 50- och 100-årsjubiléet. Själva periodiseringen följer redaktionerna av tidskriften (löst – flera av perioderna är så långa att de rymmer flera redaktörsbyten.) Man har stannat framställningen vid 2003 – för att "beva-

ra ett visst avstånd” och man anser det vanskligt att skriva om och värdera ännu levande historiker. Perspektivet som tecknas i förordet är alltså ett antikvariskt insidernperspektiv. Traditionen skall upprätthållas för sin egen skull och målgruppen är inte forskarsamfundet utan de som skall skriva motsvarande text vid nästa jubileum. Dessbättre har förordets antikvariska inriktning inte varit styrande för författarna och man gör bäst i att bortse från det.

De två första kapitlen är skrivna av Claus Møller Jørgensen och behandlar den professionella historievetenskapens framväxt ur 1800-talets bildningsborgerliga historiekultur. Historisk Tidsskrift var vid sin begynnelse egentligen en tidsskrift i mängden och man sysslade mestadels med källpublikationer och litteraturoversikter. Man ansåg sig, också i hög grad tidstypiskt, värna det ”verkliga och organiska” i främst fäderneslandets historia. Det viktiga, eller substantiella, är förstås att denna inriktning ledde över i professionalism: historia skulle skrivas med vetenskapliga metoder och generera ny kunskap. Historisk Tidsskrift grundades förhållandevis tidigt i ett komparativt perspektiv. Møller Jørgensen har skrivit ett intressant komparativt upplagt kapitel om de nationella historietidsskrifternas utveckling i det stora Writing the Nation-projektet.¹ Nu koncentrerar han sig istället på Historisk Tidsskrift enbart och undersöker i vetenskapssociologisk anda hur professionalism etableras genom gränssättning. Det rör sig om tre typer av gränser: 1. Den metodologiska gränsen, gränsen mellan professionell och amatör. Här kommer frågan om vetenskaplig metod och kvalitet in. 2. Den tematiska gränsen, gränsen mellan relevanta och icke relevanta ämnen. 3. Den temporala gränsen, gränsen mellan vad som är historia och vad som är samtid – eller annorlunda uttryckt vad som är vetenskapligt objekt och vad som är aktiv politik. För det kännetecknar nämligen 1800-talsprofessionalismen, att den lilla elitgruppen historiker överlappade den lilla elitgruppen politiker. De professionella hade därför en viss insiderekunskap om politiken, men de kunde inte monopolisera kunskapen om det förflutna ur en politisk position. Det blev nödvändigt att konstruera en temporal diskontinuitet mellan det förflutna och samtiden. När man undersökte politiken som objekt i det förflutna hade politiken, förstådd som historikerns egna lidelser och passioner ”kallnat av”. Historikernas objektivitetsanspråk inbegrep därför tanken att ett visst tidsspänn *måste* ligga mellan historikern och dennes undersökningsobjekt, annars kunde vetenskap inte skiljas från politik.

Møller Jørgensens forskningsresultat är som mest intressanta när flera av dessa gränsdragningsprocesser berörs, som i fallet med Kristian Erslevs artikel om draken Niels Kjeldsen, publicerad 1902. I det allmänna historiemedvetandet hade Kjeldsen dött en heroisk död, ensam attackerande preussiska husarer

1 Claus Møller Jørgensen: ”Scholarly Communication with a Political Impetus. National Historical Journals.”, i Illaria Porciani og Jo Tollebeek: *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Palgrave Macmillan 2015, s. 70-88.

1864. Kjeldsen hade fått ett eget minnesmärke 1891 och en stor oljemålning av konstprofessorn Frants Henningsen aktualiserade hans minne 1901. Erslev visade i sin artikel 1902 att den entydigt heroiska versionen av Kjeldsens död var källkritiskt ohållbar. Därmed mobiliserade han professionalismens hela auktoritet i en aktuell historiepolitisk konflikt. Den konservativa Johannes Steenstrup opponerade sig emot att artikeln skulle publiceras. Det Møller Jørgensen visar är att Steenstrup inte hade något att invända emot Erslevs metod, utan Steenstrup ville att politik och vetenskap bör hållas åtskilda. Det är Erslev som institutionaliseras som fadersfigur för danska historiker och Steenstrup som ansetts som förlorare, men frågan är om inte Steenstrup – med sitt elfenbenstornsargument – haft fler ättlingar? Steenstrups professionella norm återfinns ju till och med i förordet till jubileumsnumret, i föresatsen att avbryta historieskrivningen 2003 för att bevara ett visst avstånd!

När man under 1970-talet undersökte den historiska professionalismen vid 1900-talets början så utgick man ofta ifrån att källkritiken bar på ett immanent politiskt progressivt drag. Det är en mycket snäv uppfattning som förtiger att det fanns utmärkta källkritiker med mycket konservativa politiska uppfattningar, men denna utgångspunkt skapade en framstegs- och relevansberättelse som, trots att den är empiriskt svag i hög grad verkat identitetsbildande för danska historiker (en liknande berättelse, knuten till bröderna Weibull, finns i Sverige). I enlighet med vetenskapshistoriska stadieteorier, särskilt Thomas Kuhns, var det lätt att tänka sig att det metodimmanenta framsteget vid 1900-talets början senare kunde följas av ett teori-immanent framsteg, en föreställning som fler än de marxistiska historikerna fastnade för. Møller Jørgensens kapitel om perioden 1865-1917 innehåller flera stötestenar för denna berättelse och man kan därför säga att han uppfyller syftet om en ny och kritisk syn på Historisk Tidsskrift.

Få element i historieskrivning är i så hög grad historikerns egna konstruktioner som diskontinuiteterna, de så kallade "genombrotten" och "epokskiftena". Kristian Erslev och Erik Arup har bägge spelat stor roll för den här typen av diskontinuiteter, så som de använts för det danska historiefackets identitetsbildning. Man har framförallt överdrivit motståndet mot Erslev och Arup och velat se det som politiskt betingat. I själva verket startar berättelsen om det metodimmanenta framsteget som ett element av självstilisering hos Erslev och Arup själva. Møller Jørgensen visar att Erslev upplevde motståndet mot sina källkritiska studier som större än det i själva verket var, men Erslevs element av heroisk självstilisering förbleknar invid Erik Arups. Han är den verkliga maestron när det gäller konstruktionen av historiografisk diskontinuitet. Hans Kryger Larsens kapitel om Historisk Tidsskrift under Arups tid rekapitulerar den nyare, mer realistiska Arupreception som vuxit fram efter Thyge Svenstrups stora biografi. Kryger Larsens kapitel lägger kanske inte så mycket nytt till Inga Flotos briljanta recen-

sion av Svenstrups biografi² men är välskriven och balanserad och breddar också bilden. Han visar hur Arups och bröderna Weibulls traditionsuppror i vissa avseenden var en ganska ytlig affär. Liksom ett konstnärligt avant-garde ville de stilisera sin insats med hjälp av en radikal historiografisk diskontinuitet. De använde sig därför av ett mycket smalt traditionsbegrepp: traditionen var vad som var dumt och enkelspårigt och där fanns ingenting att lära. Denna attityd gjorde inte dem själva till dåliga historiker, men den har varit ett vanskligt arv för senare generationer som ständigt riskerat att kasta ut barnet med badvattnet. Humaniora är mer betjänt av ett bredare, snårigare traditionsbegrepp anser jag, ett traditionsbegrepp som handlar mer om slitstarka dilemman för historikern att hantera, än om ytliga "framsteg", "paradigmväxlingar" etcetera. Historieskrivning är en mångfacetterad och komplicerad verksamhet och många av de problem som renässanshistorikerna ställdes inför tvingas även dagens historiker brottas med.

Från och med 1940-talet upplevde den humanistiska vetenskapens företrädare allt större press att modernisera sig. Det smala traditionsbegrepp som avantgardisterna använt sig av kom under denna tid att plockas upp och spridas. Det gällde för humanister att skapa diskontinuitet i sitt eget förflutna, att finna brytpunkten när disciplinen blev en "riktig" vetenskap, och vad som var en riktig vetenskap var sällan någon empirisk fråga. Det fanns också motreaktioner mot den ytliga traditionsuppfattningen. En sådan var Povl Bagges artikel från 1940: *Om historieforskningens videnskabelige Karakter*. Denna period är viktig för förståelse av humanioras nuvarande läge. Knud J.V. Jespersen som skrivit om åren 1942-1962 har dessvärre skildrat denna period med betydande inslag av harmoniserande teleologi. Man kan ifrågasätta hur pass "meningsfulla" förbindelserna var mellan de ekonomiskt inriktade historiker som dominerade dansk historievetenskap och den internationella ekonomihistoriska och samhällsvetenskapliga forskningen. Vad handlade egentligen Astrid Friis och Albert Olsens kritik av Heckscher om?³ Jespersen utelämnar sådant som inte passar in i bilden av ett harmoniskt framsteg. Man kunde kanske med större rätt hävda att den kvantifiering och specialisering som präglade mycket forskning från denna tid gjorde forskarna mer insnövade, mindre av intellektuella kosmopoliter. Men Jespersen har nu en gång försvurit sig åt att hylla historievetenskapens utveckling: den "struktur- och socialhistoriske tilgang" har gått sin "sejrs gang" och den danska historievetenskapen har omstöpts till "en metodiskt bredt funderet disciplin med samfundsmæssig nutidsrelevans." Ja, om man får säga det själv så.

Jag är oenig med flera av Jespersens tolkningar, exempelvis av Povl Bagges berömda artikel från 1940. Enligt Jespersen var den ett rop i öknen som man för-

2 Inga Floto: "Myten om Erik Arup – i anledning af en disputats" *Historisk Tidsskrift* 106:2, 2006, s. 521-50.

3 Albert Olsen: "Professor Heckscher og historikerne" og Astrid Friis: "Økonomisk historie og professor Eli F. Heckscher", *Historisk Tidsskrift* 11: 2, 1947-1949.

stod först fram på 1970-talet. Jag menar snarare att det Bagge säger i sin artikel från 1940 var något som de flesta historiker egentligen höll med om vid den tidpunkten, så till den grad att man uppfattade det som common sense, kanske till och med en smula banalt! Först en senare tid kunde ur sin traditionsglömska betrakta vad Bagge sa som nytt. Först en senare tid uppfattar exempelvis den begreppshistoriska metoden som ny, trots att äldre tiders historiker hade mycket stor kompetens på området, men man deltog inte i den historiografiska framstegsdiskursen och behövde därför inte skylta med det.

Carsten Due-Nielsen, som skrivit om perioden 1962-1988, är den författare som hårdast försvurit sig åt det antikvariskt värdsamma idealet att man inte får värdera perioder som ligger allt för nära i tiden. Följaktligen har hans två kapitel format sig till tillförlitliga krönikor över det arbete som gjorts. Den "fremgang" Due-Nielsen skisserar, består mestadels i kvantitativ växt av historiedisiplinen.

Ett annorlunda, för att inte säga motsatt, tillvägagångssätt möter man hos Jan Pedersen som skrivit avslutningskapitlet för perioden 1988-2003. Pedersen är den ända författaren som försöker placera Historisk Tidsskrift i en större samhällsprocess. Detta innebär att han försöker renodla bakomliggande mönster främst kring de debatter som utspelats i tidskriften. Det innebär att Pedersen går betydligt längre i subjektiv tolkning än vad de andra författarna gör, men detta är inte särskilt problematiskt eftersom han är helt öppen med sitt tillvägagångssätt. Av författarna är det faktiskt bara Pedersen som har en kvalificerad redogörelse för de teoretiska premisserna för sin historieskrivning.

Utifrån debatterna renodlar Pedersen tre teman som präglar historievetenskapens utveckling: den språkliga, den liberala och den identitetspolitiska vändningen. Den sistnämnda är den grundläggande, förstår man sedan. Förändringsprocessen kan karaktäriseras som att en identitetspolitisk dagordning utmanat och i viss mån ersatt en samhällshistorisk dagordning som eftersträfvade en analytiskt distanserad helhedsförståelse av samhällsutvecklingen. Detta senare är ju vad Pedersen själv företräder, och man kan i viss mån tolka hans text som ett ställningstagande emot den identitetspolitiska dagordningen. Pedersens text är inte systematiskt bevisande utan mer av en sammanhangssökande essä. Som sådan är den riktigt lyckad. De samband Pedersen skisserar, mellan identitetspolitik och liberalism, mellan Foucault och Fukuyama, har, tror jag framtiden för sig, och Pedersen hade kunnat få stöd för flera av sina teser i internationell forskning, exempelvis Daniel T. Rodgers *Age of Fracture* (2012). Ska man leta efter svagheter eller kanske snarare otydligheter i essän så bör man betona skillnaden mellan att företräda en analytiskt distanserad helhetsförståelse av samhället och att hävda att en sådan dominerade i det förgångna. Denna skillnad betonas alltför sällan i den här typen av synteser vilket innebär att det normativa och det empiriska sammanblandas. Att företräda en analytiskt distanserad helhedsförståelse av samhällsutvecklingen, normativt och i sin egen praxis, är oproblematiskt, för att inte säga exemplariskt, men att hävda att en sådan dagordning dominerar

de historievetenskapen innan den identitetspolitiska dagordningen fick fäste är, tror jag, ett ganska vanskligt guldålderstänkande som idealiserar historievetenskapen innan "det postmoderna tillståndet" och som aktualiserar frågor om empirisk bevisning, som knappast faller inom ramarna för Pedersens essä.

Vad kan då sägas om Historisk Tidsskrifts jubileumsnummer som helhet? Det innehåller flera goda bidrag, främst Pedersens syntetiska essä och Møller Jørgensens empiriskt-intensiva studie av professionalismens gränsetablering. Men det långa tidsperspektivets möjligheter utnyttjas inte. Carsten Due Nielsens kapitel om de långa linjerna är mestadels en uppräkning av personer och saknar såväl analytiska som syntetiska poänger. Kanske hade Møller Jørgensens fokus på professionalismen kunnat få bilda en röd tråd framställningen igenom? För professionalismen är väl vad som motiverar Historisk Tidsskrifts existens även fram till nästa jubileum?

SIMON LARSSON
INSTITUTIONEN FÖR IDÉ- OCH LÄRDOMSHISTORIA
UPPSALA UNIVERSITET
SIMON.LARSSON@IDEHIST.UU.SE